

exitum hoc in loco describit, interim innocens viam illam rectorum non carere suâ fatigatione, praesertim infirmis, juxta illud Evangelii, Matth. 6 : *Arctia est via quae ducit ad vitam*. Altera declivis est et facilis, quae tendit ad inferos, et omnibus obvia. Sed *semita vitae* non omnes ducit ad gradum superiorem, ut est in Hebraeo, sed *prudentes* solum. Alii suam jactent seu sapientiam sui intelligentiam; nostro Salomoni sapientissimo summa et rara prudentia est, tenere *semitam vitae, quae tendit sursum, et declinare facit ab inferis*. Alii, ut dixi, per viam virtutum volunt prudentes viros facilius ad honorem pervenire et ad longevam vitam, h. e., declinare à sepulcro, facilius, inquam, ceteris, et hoc esse premium prudentiae.

VERS. 25. — DOMUM SUPERBORUM DEMOLIETUR DOMINUS, ET FIRMOS FACIET TERMINOS VIDUAE. *Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam*. Vidua desolata et derelicta nihil est humilis; et proinde peculiariter viduarum iudex et vindex est Deus, quorum non solum reliqua bona servat, sed etiam extremos agrorum terminos tuetur. Si Dominus aedes superbiorum destruat, quid integrum illis relinquit? Ad terrorem superbiorum et potentium, ad consolationem vero humilium, scriptum est à Sapiente. Et hæc respondet priori versiculo, ut possimus distinguere inter gradum superiorem sapientis viri, et elationem sive fastum superbiorum. Pro, demolietur, vorti potest, *extirpare solet Dominus domum; ut sit sensus: Nullum relinquet ex familia superbiorum; ex familia vero viduarum, h. e., humilium, stabiliet etiam infimos et posteros*. Et hæc est melior expositio.

VERS. 26. — ADOMINATIO DOMINI COGITATIONES MALE, ET PURUS SERMO PULCHERRIMUS FIRMABITUR AD EO. *Aliter: Abominations Domini cogitationes male, et mundorum sermones jucundi, pulchri (vel puri) sunt sermones decoris*. Quid est quod execratur et abominatur Dominus? *Cogitationes mali hominis*, ex quibus omnia mala proveniunt. Et quid est *jucundum et pulchrum* in oculis Domini? *Sermones casti et nitidi*, qui optimarum cogitationum sunt indicia, q. d.: Ubi male sunt cogitationes, neque verba pulchra neque facta honesta possunt esse. Ceterum, si verba sunt pura, hoc est, ubi tantum absunt à vitis ut ne nominentur quidem, sicut decet sanctos, Ephes. 5, ubi puritas magna est et decus, hoc enim קָדוֹשׁ significat, quæ vox pulcherrimus redditur ab interprete. Potest ad bonos et malos doctores referri, quorum hi, cum cogitationes et studia referunt ad malam doctrinam, execrabiles sunt; illorum vero sermo purus ab omni scoria, decorus est, juxta illud, Isa. 52: *Quam speciosi pedes evangelizantium bona, annuntiantium pacem!* Proverbum significat, non solum factorum sed verborum etiam et cogitationum reddendam esse rationem.

VERS. 27. — CONTURBAT DOMUM SUAM QUI SECTATUR AVARITIAM: QUI AUTEM ODDIT MUNERA, VIVET (1). Hebr. :

(1) Judex vel magistratus, qui se corrumpti muneri- bus suis, conturbat domum suam, in quam maledicta Dei et hominum provocat: eandemque confusam et turbatam experietur. Familiaris est Salomoni hæc locutio: *Erit in conturbatione, ut ingens aliquid malum significet*. Ut Hebraeis solemne est, nomen pacis de

Qui avaræ sectatur avaritiam. Hebraei eos qui ex rapina vivunt intelligunt; qui aliquando deprehensi penas luunt et mutantur cum confusione domesticorum et subversione totius familie. Id enim frequenter evenit iudicibus pro avaritiâ corruptis et rectum iudicium subvertentibus, in ruinam multarum domorum; quibus aliquando remouetur eadem mensura. Ceterum iudex qui odit munera, neque ullum pretio innocentem perdit, dignus est qui diutissime vivat. Mihi videtur ex superiore versiculo pendere, et contra malos pastores vel concionatores proferri, qui à majori ad minorem omnes avaritiâ studentes, Jerem. 6, suas subvertunt Ecclesias. Ceterum qui odit munera, h. e., qui non temporalis lucri causâ gregem Christi pascent, semitam vitæ sequuntur, et, ut vitâ digni sunt, ita multos ad vitam edificat. Aliter: *Perpetua fama vivet in his quos per bonam doctrinam vivere docuit; ut vita familie respondeat perturbationi familie*. Mira dispensatio! Apud imperitum vulgus nihil magis stabilire potest domum et familiam quam opus et divitiæ, sed longè alia est sententiâ Sapientis.

VERS. 28. — MENS JUSTI MEDITABITUR OBEDIENTIAM (1), OS IMPIORUM REDDENDAT MALIS. *Aliter: Cor justum meditabitur ad respondendum, sed os impiorum loquetur mala, vel abundabit malis*. Varia significatio hujus קָדוֹשׁ reddit ambiguum versionem; significat enim respondere, humilitate et negotiari. Juxta primam significationem, cordatum sermonem commendat justorum, loquacitatem vero malorum reprehendit, qui modum ponere nesciunt; metaphorâ tractâ à fluminibus aut fontibus, qui nunquam desinunt scaturire. Dupli nomine suam stultitiam ostendunt, cum neque bene loqui neque tacere queant. Justorum verò *premeditata* sunt verba, et mansuetudinem sive humilitatem sonant, juxta secundam verbi significationem. Juxta tertiam vero, quam cum suo patre sequitur D. Kimhi, erit sensus: *Cor justum meditabitur loqui cum negotio et rerum pondere, non sine fructu verba effutire, ut respondeat priori versiculo, ubi dictum est: Verba rectorum cum decore et amantiate rerum, ut aliquid utile proferant. Nam de omni verbo otioso reddent rationem homines*, Matth. 12.

VERS. 29. — LONGE EST DOMINUS AB IMPIS, ET ORATIO QUOLLET FORTUNARUM GENERE USURPARE, Ita et *conturbatio* est illis tota malorum hujus vitæ congeries. Monet ubique Scriptura iudices, ut auri cupiditatem abjiciant; eos damnat qui munera accipiunt, quos et maledictis inseciatur. Idem erat veterum sapientium dogma.

PER MISERICORDIAM ET FIDEM PURGANTUR PECCATA; vel, ut alibi dicere solet, *per misericordiam et veritatem*, quo nomine significatur fides, sinceritas, æquitas et promissis præstandis integritas; quæ, si jungantur misericordiam, mansuetudinem, clementiam, lenitatem, largitum, peccatum expiant. Nihil est aptius ad promerendam Dei clementiam, quam clementem se mitamque erga participes naturæ exhibere. Hic versus in Hebræo desideratur, legiturque tantummodo apud Septuaginta. Illum legebat in suis codicibus S. Cyprianus. Offert sese capite 16, post vers. 5 in Vulgata, minime vero apud Septuaginta. Ipsissimus est cum vers. 6 ejusdem capituli 16, ubi legitur in Hebræo et in Vulgata. (Galms.)

(1) Fidem, Septuag. : ad respondendum, Hebr. : quod magis sequentibus congruit, ut sapientes nec temere respondentés à loquacibus secerantur. (Bossuet.)

TIONES JUSTORUM EXAUBET. Duos priores versiculos de iudicibus bonis et malis, sive jurisconsultis, qui judicium bona vel statuunt vel subvertunt, bene intelligit Aben Ezra, atqui illis hunc tertium quasi coronidem subnectit, utrorumque dignam mercedem continentem: *Justi iudices, qui ad querelas oppressorum aures proferre solent, similem gratiam à Domino vicissim consequentur; ab auxilio vero impiorum, et ab oratione eorum longè recedit Dominus*, juxta illud, infra, 28 : *Qui obturat aures ne audiat legem, oratio illius erit execrabilis*. Aliter: *Quam longissimè est Deus à cordibus impiorum, quorum ora malis defluunt et scaturiunt sermonibus! et benignè exaudit orationes justorum, qui meditantur omnibus modis corda habere humilia*. Aliter: *Longè est Dominus ab oratione impiorum, quasi prædistantia non possit audire; sed orationem justorum audit; nam propè est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate*. Aliter, proverbium significat, bonos habere premium in hæc vitâ, et improbos supplicium; gravissimum est enim Deo presentia carere. Ceterum Deum sic habere benignum ut quicquid petieris statim impetres, felicitatis est infinitæ.

VERS. 50. — LUX GOLORUM LETIFICAT ANIMAM; FAMA BONA IMPINGUAT OSSA. Si externis rebus quæ sensus oblectant anime quoque vires recreantur, et si quæ oculis lux percipitur ad præcordia descendit, et bona fama, quæ per auriculas ingreditur, medullam ossium et sanctatem corporis augeat, quod etiam physica ratione verum esse constat; quantum magis Christus, lux et sol hujus mundi, qui tandem post secula multa exortus est *sedentibus in tenebris et umbrâ mortis*, Isa. 9, et qui visus et conversatus est cum hominibus tandem credentium corda leta effecit! et optima fama quæ de illo per orbem seminata fuit impinguit ossa humiliata, h. e., vires collapsas instauravit, penetrans ad intima cordis et anime. Sed hæc secundum allegoriam. Tropiè per *lumen oculorum* fidem intelligimus, quæ corda purgata leta efficiuntur; per *ossa*, virtutis constantiam. Juxta sensum historicum proverbium significat, in primis referre quid videamus, vel quid audiamus; nam ea quæ per hos duos sensus percipiuntur maximum habere momentum ad virtutes et vitia.

VERS. 51. — ACUS QUI AUDIT INCREPATIONES VITÆ,

CAPUT XVI.

1. Hominis est animam preparare; et Domini, gubernare linguam.
 2. Omnes viæ hominis patent oculis ejus: spirituum ponderator est Dominus.
 3. Revela Domino opera tua, et dirigentur cogitationes tuæ.
 4. Universa propter semetipsum operatus est Dominus; impius quoque ad diem malum.
 5. Abominatio Domini est omnis arrogans; etiam si manus ad manum fuerit, non est innocens.
- Initium vitæ bonæ, facere justitiam; accepta est autem apud Deum magis, quam immolare hostias.
6. Misericordiâ et veritate redimuntur iniquitates; et in timore Domini declinatur à malo.

IN MEDIO SAPIENTUM COMMORABITUR. Post acceptam lucem quæ illuminat omnes homines, et fide purificat corda credentium per bonum auditum, h. e., evangelium (*cum accepissetis*, inquit Paulus, à nobis verbum auditus Dei, accipietis illud non ut verbum hominum, 1 Thess. 2), superest ut auris quoque audiat increpationes vitæ, quibus vita castigatur, vel quibus ad vitam facilius pervenitur evangelicam, is tandem dignus est qui inter sapientes, qui domum supra petram edificaverunt, Matth. 7, commoretur. Aliter: De eo qui audit increpationes vitæ merito dicitur quod inter sapientes commoratus est et ex illis sapientiam didicerit. Quod nos ad evangelicam sapientiam deducimus, Hebraei ad legalem trahunt; alioqui simpliciter ad quodcumque tempus referri potest, sicut id quod sequitur.

VERS. 32. 33. — QUI ADJECIT DISCIPLINAM, DESPICIT ANIMAM SUAM; QUI AUTEM ACQUIESCIT INCREPATIONIBUS, POSSESSOR EST CORDIS. TIMOR DOMINI DISCIPLINA SAPIENTIE; ET GLORIA PRÆCEDIT HUMILITATEM (1). Quam admissum refellit Sapiens hoc in loco eos qui castigationem et disciplinam rectè vivendo nolunt esse necessariam in evangelico sapiente! nam qui vitam castigare nolunt, sed lucem evangelicam et verbum Dei sufficere clamant, non solum salutem animæ spernant, cujus vita in castigatione consistit, sed etiam quam alienissimi à sapientiâ esse monstrantur, cum nihil cordis aut intelligentiæ possideant, et à timore Domini sunt alieni, quod est principium sapientiae. Est etiam timor Domini disciplina illa quæ à sapientiâ procedit. Ubicumque timor Domini regnat, juxta preceptum sapientiæ, mores castigantur; nam timor Domini expellit peccatum, Eccl. 1, quod dum agnoscuimus, humiliamur poenitentes. Et omnis qui se humiliat exaltabitur. Et Christus humiliavit semetipsum usque ad mortem, et propterea exaltavit eum Deus, Phil. 2.

(1) Humilitas hic modestiam significat. Gloria fugientem sequitur. Hebraeam locutionem qualem nos habemus secutus hic est interpres, non Græcorum qui vertunt *ἀποκρίθησαν ἑαυτοῖς*, ab ἑαυτοῖς, quod est respondere. Tum verò et capita apud Græcos in hoc libro distincta aliter, et multæ sententiæ aut omissæ aut additæ, ut in elegis fieri solet; quæ causa est cur et eodem sententiæ in hoc libro diversis in locis inveniantur postea, quia ad plures quasi libulos referri poterant. (Grotius.)

CHAPITRE XVI.

1. C'est à l'homme à préparer son âme, et au Seigneur à gouverner sa langue.
 2. Toutes les voies de l'homme sont exposées à ses yeux, mais le Seigneur pèse les esprits.
 3. Exposez vos œuvres au Seigneur, et il fera réussir vos pensées.
 4. Le Seigneur a tout fait pour lui, et le méchant même pour le jour mauvais.
 5. Tout homme insolent est en abomination au Seigneur, et lors même qu'il a les mains l'une dans l'autre il n'est point innocent.
 6. Le commencement de la bonne voie est de faire la justice, et elle est plus agréable à Dieu que l'immolation des hosties.
 7. L'iniquité se rachète par la miséricorde et par la vérité, mais on évite le mal par la crainte du Seigneur.
- Ce verset n'est pas dans l'hébreu, ni dans les Septante.

7. Cùm plauerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem.

8. Melius est parvum cum justitiâ, quàm multi fructus cum iniquitate.

9. Cor hominis disponit viam suam; sed Domini est dirigere gressus ejus.

10. Divinatio in labiis regis; in judicio non errabit os ejus.

11. Pondus et statera judicis Domini sunt; et opera ejus, omnes lapides sæculi.

12. Abominabiles regi qui agunt implè, quoniam justitiâ firmatur solum.

13. Voluptas regum labia justa; qui recta loquitur, diligeat.

14. Indignatio regis, nuntii mortis; et vir sapiens placabit eam.

15. In hilaritate vultus regis, vita; et clementia ejus quasi imber serotinus.

16. Posside sapientiam, quia auro melior est; et acquire prudentiam, quia pretiosior est argento.

17. Semita justorum declinat mala; custos animæ suæ servat viam suam.

18. Contritio nem præcedit superbia, et ante ruinam exaltatur spiritus.

19. Melius est humiliari cum mitibus, quàm dividere spolia cum superbis.

20. Eruditus in verbo reperiet bona; et qui sperat in Domino, beatus est.

21. Qui sapiens est corde, appellabitur prudens; et qui datus est eloquio, majora percipiet.

22. Fons vite, eruditio possidentis; doctrina stultorum, fatuitas.

23. Cor sapientis erudit os ejus; et labiis ejus ad det gratiam.

24. Favus mellis, composita verba, dulcedo animæ, sanitas ossium.

25. Est via quæ videtur homini recta, et novissima ejus ducunt ad mortem.

26. Anima laborantis laborat sibi, quia compulsi om es suum.

27. Vir impius fodit malum, et in labiis ejus ignis ardescit.

28. Homo perversus suscitabit lites; et verbosus separabit principes.

29. Vir iniquus lætatur amicum suum, et ducit eum per viam non bonam.

30. Qui attonitus oculis cogitat prava, mordens labia sua perficit malum.

31. Corona dignitatis senectus, quæ in vitiis justitiæ reperitur.

32. Mellior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium.

33. Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur.

7. Lorsque Dieu agréra les voies de l'homme, il réduira à la paix ses ennemis mêmes.

8. Peu, avec la justice, vaut mieux que de grands biens avec l'iniquité.

9. Le cœur de l'homme prépare sa voie, mais c'est au Seigneur à conduire ses pas.

10. Les lèvres du roi sont comme un oracle; sa bouche ne se trompera point dans les jugemens.

11. Les jugemens du Seigneur sont pesés à la balance, et toutes ses œuvres sont comme les pierres du sacré.

12. Ceux qui agissent injustement sont abominables au roi, parce que la justice est l'affermissement du trône.

13. Les lèvres justes sont les délices des rois; celui qui parle dans l'équité sera aimé d'eux.

14. La colère du roi est un avant-coureur de mort; mais l'homme sage l'apaisera.

15. Le regard favorable du roi donne la vie, et sa clemence est comme les pluies de l'arrière-saison.

16. Possédez la sagesse, parce qu'elle est meilleure que l'or, et acquérez la prudence, parce qu'elle est plus précieuse que l'argent.

17. Le sentier des justes s'écarte des voies, et celui qui garde son âme se tient dans sa maxime.

18. L'orgueil précède la ruine de l'âme, et l'esprit s'élève avant la chute.

19. Il vaut mieux être humilié avec les humbles que de partager les dépouilles avec les superbes.

20. Celui qui est habile dans les choses qu'il entreprend, y réussira; mais celui qui espère dans le Seigneur, sera vraiment heureux.

21. Celui qui a la sagesse dans le cœur, sera appelé prudent; mais celui qui est docteur dans ses paroles, recevra de plus grandes louanges.

22. L'intelligence de celui qui possède ce qui sait, est une source de vie; la science des insensés est une folie.

23. Le cœur du sage instruira sa bouche, et il répondra une nouvelle grâce sur ses lèvres.

24. Le discours agréable est un rayon de miel, la douceur de l'âme et la santé des os.

25. Il y a une voie qui paraît droite à l'homme, dont la fin néanmoins conduit à la mort.

26. L'âme de celui qui travaille, travaille pour sa propre vie, parce que sa bouche l'y a contraint.

27. Le méchant creuse pour y trouver le mal, et il a sur les lèvres un feu brûlant.

28. L'homme corrompu excite des querelles; et le grand parleur divise les princes.

29. L'homme injuste attire son ami par ses flatteries; et il le conduit par une voie qui n'est pas bonne.

30. Celui qui pense à de noirs desseins avec un œil fixe, exécute le mal, en se mordant les lèvres.

31. La vieillesse est une couronne d'honneur, lorsqu'elle se trouve dans la voie de la justice.

32. L'homme patient vaut mieux que le courageux; et celui qui est maître de son esprit, vaut mieux que celui qui force les villes.

33. Les billets du sort se jettent dans un panier de la robe; mais c'est le Seigneur qui en dispose.

COMMENTARIUM.

VERS. 1. — Hominis est animam preparare, et Dominum gubernare linguam (1). Aliter: Hominis ordina-

(1) Et postea, vers. 9: Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus. Priorum

tiones (aut preparationes) cordis, et à Domino responsio linguæ. *וַיִּדְבֶּר* disponere, ordinare, et actionem instrumentum olim Catholicis obliquerunt Pelagianis, docere ex ea volentes inchoationem boni operis ad ho-

significat. Sunt qui putant proverbium indicare quod vulgo dicitur: *Homo proponit, Deus disponit*. Sapiens hoc in loco gratiam Dei cum libero hominis arbitrio conjungit. Nam *hominis est, h. e., vires sunt homini, sive à Deo accepti vires homo, ordinandi et disponendi apud se cogitationes suas, quid diciturus sit; sed bene profertur facultas et loquendi aliquid ad laudem Dei vel utilitatem proximi, à Domino est, à quo omne datum optimum et omne donum perfectum descendit*, Jac. 1. Sed cum Paulus dicat, 2 Cor. 5: *Non sufficientes sumus cogitare aliquid à nobis tanquam à nobis, observandum est Sapientem non dicere: Hominis est dignè cogitare; sed: Dispositiones quædam qualescumque cordis ad hominem spectant, ne dicamus cum hæreticis, Deum non aliter abuti humanâ voluntate, quam opifex aliquis instrumentum ferreo aut ligneo solet. Aliter, significat Proverbiis difficultus esse doctam habere orationem, et proferre eam gratiâ auditorum, quod Demosthenes primum, scandulum et tertium dixit esse in oratore, quàm excogitare eum ingenio quæ sunt dicenda. Aliter, ad concionatores refertur, quorum est animum preparare per orationem, et Dominum gubernare linguam, per quam sanam doctrinam administrent. Hæc videtur per interrogationem legere, et contrarium elicere sensum; q. d.: Cùm Domini sit linguam et responsionem gubernare, quanto magis est non hominis sed Domini gubernare cogitationes? Sunt qui putant Salomonem loqui in primâ clausulâ juxta opinionem hominum, q. d.: *Homo putat se posse bene disponere cogitationes suas, sed tantum abest ut hoc faciat, ut ne linguam quidem possit gubernare, neque respondere, sine Domino*. Et hæc postremæ expositioni, quæ et optima est, bene quadrat quod sequitur.*

VERS. 2. — OMNES VIE Hominum PATENT Oculis ejus (1); SPIRITUM PONDERATOR EST DOMINUS. Aliter:

minem pertinere, sine adjutorio gratiæ Dei; consummationem verò ejusdem operis ad Deum, humanam infirmitatem adjuvante. Respondet iis Augustinus lib. 2 contra duas eorum Epistolas, cap. 8, et explicat hoc modo: Ideo scriptum est: *Hominis est preparare cor, et à Domino responsio linguæ, quia homo preparat cor, non tamen sine adjutorio Dei, qui tangit cor. In responsione autem linguæ, id est, in eo quod preparatio cordi lingua divina respondit, nihil operis habet homo, sed totum est à Domino Deo. Sic Augustinus adferens hoc simile, quod alibi dicitur: *Aperi os tuum, et implebo illud*. Homo enim aperit os, sed non sine gratiâ ejus cui dicit: *Domine, labia mea, etc. Deus autem implet illud sine opere humano, et homo animum preparat ad aliquid boni dicendum vel faciendum, licet non sine Dei adjutorio, sed illius operis, vel sermonis certa et infallibilis directio ad solum Deum pertinet. Et hoc est, quod etiam vulgo dicitur: Homo proponit, sed Deus disponit.* (Eslus.)*

(1) Id est, sæpè homines sua peccata non animadvertunt; Deus autem animadvertit, ut ait de se divus Paulus, 1 Cor. 4, 4: *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum*. Simile est quod scribitur infra, vers. 25: *Est via quæ videtur homini recta; novissima autem ejus ducunt ad mortem*. Potest et alius esse sensus, hæc ut ille genitivus ejus, non refertur ad emendationem hominem, sed generaliter ad hominem, quasi diceret: Non quicumque videtur hominibus justus esse, apud Deum justus est. Homo enim videt ea quæ parent, Dominus autem intuetur cor. Et Rom. 4, 2: *Si Abra-*

Omnes vie viri mundi in oculis suis. Ambiguum facit sensum relativum in oculis suis, aut ejus; nam vel ad hominem potest referri in oculis suis, q. d.: *Fere sibi blandiantur homines in oculis suis, cum non sint vie eorum mundæ apud Dominum; vel: Omnes vie viri mundi et innocentes sunt accepti in oculis ejus qui preparat (sive disponit) spiritus*. Quamvis hominis sint dispositiones cordis, ut dictum est, tamen Domini est spiritus et cogitationes bene dirigere, ut omnes vie viri sint mundi in conspectu Domini; alioqui enim non viri, sed suæ aut canes sunt in interiore homine. Pendet à superiore versiculo. Monemur sic disponere cogitationes ut illis oculis non sint odiosæ; et putemus ne cogitationes quidem latere Deum, quem nihil latet; imò omnes vie viri mundi sunt in oculis ejus, qui dirigit spiritus et cogitationes ut pure sint. Ab aliis vero averit oculos, aliorum vias non dignatur intueri.

VERS. 5. — REVELA DOMINO OPERA TUA, ET DIRIGENTUR COGITATIONES TUE (1). Juxta nostrum interpretem hortatur Sapiens ne velimus aliquid ex nostris operi-

bus ex operibus legis (id est, externis, quæ ab hominibus videntur) habet gloriam; sed non apud Deum. (Maldonatus.)

Universitas viarum viri, id est, quidquid quis insulit agitur, pure est in oculis suis, id est, pure rectumque ipse videtur. Similiter supra, 14, 12: *Est via recta coram viro, et 12, 15: Via stulti recta in ipius oculis*. Unde simul censum alienum esse, quod Aben Esra refert, ut hic versus coleretur cum superiori, hoc sensus: Omnes vie viri puri sunt coram eo, videlicet Deo, ejus, versu 1, facta erat mentio, contra indolem harum sententiarum, ubi singule proprium suum absolute sensum, et in rebus plerumque per antiphrasin dicitur invicem committuntur. Ita et hoc versus, cum dixisset suum cuique agendi modum rectum videri, subjicit: *Sed qui ponderat spiritus est Jova, ac adeo ille solus novit, quid rectum sit*. Homines sibi adulantur, et omnia sibi de se præclara persuadent, quæ tamen sæpè minime probantur Deo, utpote qui infimos mentis humane recessus exploratos habet, atque non bonè, an verò mala ratione additæ hoc vel illud agendi modum, respectum habet. C. B. Michaëlis sensum putavit hunc esse: *Deus solus novit, quid verè homini expedit*. Unde sequitur, *et in rebus generis non tam nostrum iudicium sequamur, sed ad Deum respiciamus, à ejus directione omnia nostra pendent*. Verùm id hæbreæ dicere, nobis haudquamquam persuadere possumus. (Hosenmüller.)

(1) Revela Domino opera tua, non manifestando illi aliquid, quod ignorat, quia hoc est impossibile, sed querendo ab eo auxilium et consilium in operibus tuis: *Et dirigentur cogitationes tuæ ad bonum effectum*. (Lyranus.)

Cette sentence offre un remède contre l'effroi que donne la précédente. Si vous voulez que votre cœur, sur la disposition duquel vous serez jugé, soit pur devant Dieu, exposez toutes vos entrées, ou à lui-même dans la prière, ou à ceux qui vous conduisent en sa place dans les conseils que vous leur demandez, afin de ne rien faire que par son esprit. Ainsi votre crainte deviendra le fondement de votre confiance, parce qu'elle est la marque d'une foi humble, à laquelle Dieu a promis sa grâce; et il redressera, ou par la lumière qu'il vous donnera lui-même, ou par celle de ceux à qui il vous a soumis, ce qu'il y aura d'oblique et de moins droit dans vos intentions et dans vos desirs, selon cette parole de David: *Découvrez votre voie au Seigneur et espérez en lui, et il agira lui-même dans vous*. (Sacy.)

bus Dominum latere, sed talia facere que illius conspectum non erubescant, vel interim ingennè confiteri, si quod peccatum committimus, ut in multis offendimus omnes. *Non volere vel revocare apud Hebræos significat, et notum fac ab aliquibus exponitur. Volere ad Dominum opera est Domino acceptum referre si quid rectè fiat à nobis, ut novam mereamur gratiam, quæ cogitationes utrumque disposite confirmantur et stabiliantur in bono, ut in dies promptiores sinus ad bona opera. Aliter: Volte ad Dominum omnia opera tua; q. d.: Ad honorem Domini omnia referre, illi agendo gratias de omnibus bonis et malis. Si bona de manu Domini accepimus, mala autem quare non sustinuerimus? Job. 2. Et cogitationes, hoc est, postulata et desideria tua confirmabit; impetrabis quæ postulata.*

VERS. 4. — UNIVERSA PROPTER SEMITIPSEM OPERATUS EST DOMINUS, IMPIUM QUOQUE AD DIEM MALUM (1). QUAMVIS IN HEBRÆO NON SIT PRONOMEN RECIPROCIUM SEIPSUM, sed propter ipsum, tamen melius est referre propter se ad Dominum; q. d.: Propter bonitatem suam fecit omnia, juxta illud Augustini de Doctrinâ Christianâ, quia bonus est Deus, sumus; et in quantum sumus, boni sumus. Alioqui sunt qui sic vertunt: Universa propter ipsum operatus est Deus; et referunt ad virum innocentem et mundum; q. d.: Propter justos fecit omnia, ut confirmet quod dictum est, Deum confirmare cogitationes eorum qui omnia opera sua revolvunt ad eum. Et etiam impium, scilicet adducet ad diem malum propter justos, ne nocet illis. Aliter: Propter gloriam suam fecit omnia, etiam impium ad diem malum adducet propter gloriam suam, juxta illud, Rom. 9: Quod si Deus volens ostendere iram et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientiâ vasa iræ, apta in interitum, etc. Aliter, impium ad diem malum, hoc est, diem afflictionis populi sui, ut per impium suum populum castiget et puniat Deus, unde scribitur: *Vae Assur, virga furoris mei, et baculus ipse in manu eorum indignatio mea, Isa. 10.* Omnia igitur propter electos. Utraque expositio est bona; prior est melior.

VERS. 5. — ABOMINATIO DOMINI EST OMNIS ARROGANS: ETIAMSI MANUS AD MANUM FERUIT, NON ERIT INNOCENS (2). Aliter: Abominatio Domini omnis superbus;

(1) Sensus non est malus, si propter semetipsum intelligas, non quod opus quocumque Deus habeat, sed ut proprietates suas notas faciat, et impium non fieri talem à Deo (absit hoc), sed fieri sive poni ad mala. Verum melior est hæc interpretatio: Singula Deus facit (id est, ordina) ad id quod singulis convenit. Etiam impius ad diem calamitosum (supple ordinatus à Deo). Nam *וַיַּעַשׂ* inter alia, ut et vox respondendi Latina, significat *si respicitur (eisdem serie locuti)*, sic Eccles. 10. 10, *וַיַּעַשׂ* est *compensat*. Neque sanè aliter sumptæ hanc locum Septuaginta: Omnia opera Dei cum justitiâ; servatur autem impius ad diem malum.

(Grotius.)
(2) Etiam multos habeat simul conspirantes, et se juvenantes, non erit impunitus. Vide dicta supra, cap. 11, n. 21, ubi eadem ferè sententia.

Initium Græcè est *ἀρχή*, quod optimè veritas, principium, summa, ut significetur viam bonam penitus consistere in faciendo quæ iusta sunt; nam facere justitiam non tantum est initium viæ bonæ, sed etiam ejus consummatio. (Menochius.)

max non erit innocens. Cùm Dominus omnia fecerit propter hominem, illius non agnoscere debitum, sed per superbiam aliquem honorem Deo debitum, tantum auctori omnium, sibi arrogare, intolerabilis est arrogantia, quam Dominus usque adeo execratur ut diu non possit esse impunita, quamvis innocentes videantur hominibus aliquando qui contra Deum superbunt, non exteriore habitu, sed corde et opinione, juxta illud, Gen. 5: *Eritis tanquam dii*; Isa. 14: *Ascendam in aquilonem, et ero similis Altissimo. Manus ad manum*, hoc est, subito, vel facili; nihil enim facilius aut celerius facimus quam manum plicamus manui. Aliter: Cùm manus Domini juncta fuerit manui impij, qui superbit contra Deum invenietur reus; vel: Si opus Domini confertur cum operibus impij, statim apparebit illius impietas et arrogantia.

VERS. 6. — MISERICORDIA ET VERITATE REMITTIT INIQUITAS, ET IN TIMORE DOMINI DECLINAVIT A MALO. Hebr.: *Per misericordiam et veritatem expiabitur iniquitas; et per timorem Domini declinabit a malo. Per misericordiam et veritatem opera charitatis intelligimus, quæ in veritate sunt facta, hoc est, in fide et religione verâ, vel in fide, hoc est, in purâ conscientiâ: nam quod non est ex fide peccatum est, Rom. 14. Qui misericordiam exercet, misericordiam assequetur. Beati misericordes, quantum misericordiam consequentur, Matth. 5, et non venient ad diem malum cum impij, cuius timor potissima ratio est declinandi à malo, memoria videlicet illius dicit. Recordare novissimâ, et in æternum non peccabis. Aliter: Propter misericordiam et veritatem, quam faciet homo, et propter timorem Dei, qui est in corde illius, et cum declinaverit ab omni malo, erit ei remissio iniquitatum priorum, q. d.: Si es peccator, commisisti iniquitatem, exerce opera pietatis in veritate, et remittetur tibi; si non commisisti iniquitatem, tunc Deum, quò possis declinare à malo. Docet proverbium non esse desperandum, ne arroganti quidem, qui est abominatio Domini. Et opera misericordie commendantur.*

VERS. 7. — CUM PLACUERINT DOMINO VLE HOMINIS, INIMICOS QUOQUE EIUS CONVERTET AD PACEM (1). Addit cum illo in Hebræo. Inimicitias et odia inter sese exercent homines quòd Dei non querant amorem, q. d.: Fieri non potest ut fideles inter sese sint amici qui Deum ut oportet non amant. Si Deum amamus, inter nos amicitia facile colit. Aliter: Quia non est nostræ potestatis quid alii faciant, si Deo vitam nostram commendare studuerimus, hostes non poterunt nobis nocere, sed pacem nobiscum libenter amplectentur, cum videant se non posse prevalere contra eos qui Deum amant. Docet proverbium quòd Apostolorum temporibus et martyrum impletum est in Ecclesiâ, cujus hostes et persecutores tandem pacem amplexi sunt. Si per hostes potentias animæ sensitivas

(1) Cum placuerint Domino. Sic quia placentur Deo via Danielis et trium puerorum, inimicos quoque eorum, regeque qui eos in ignem, vel bestias miserant, convertit ad pacem atque amicitiam: Beda. Sic Joseph, sic Jeremia, sic alius contigit. (Bossuet.)

intelligamus, quæ nobis facili consentient et amicitiam cum ratione juncti ubi consuetudines honestas et Deo dignas amplexi sumus, erit moralis sensus paulo abstrusior, et aliquid ex Evangelio referre videbitur, nempe: *Esto consentiens cum adversario tuo, etc. Matth. 5.*

VERS. 8. — MELIUS EST PARUM CUM JUSTITIA QUAM MULTI FRUCTUS CUM INIQUITATE (1). Hebr.: *Absque ju-*

(1) Hebr.: *Quam multi proventus absque iudicio.* Sed iudicium Hebræis sæpe significat æquitatem, unde noster secutus Septuaginta rectè vertit *cum iniquitate.* Sic enim habet Septuaginta, et ex his S. Hieronymus in cap. 4 Eccl. legi: *Melior est acceptio parva cum justitiâ, quam multa gemina cum iniquitate.* Pro acceptio Græcè est *ἀρετή*, id est, captura, occupatio, possessio.

Primò, Bayus per justitiam accipit eleemosynam, q. d.: Melius est modicum cum justitiâ, id est, cum pijs operibus et eleemosynis, quam multitudine fructuum absque iudicio, hoc est, iniquè et ex rapiâ collectorum. Non enim proderunt divitiæ in die iræ, nisi ex illis fiat justitiâ, id est, opere misericordie, quibus iniquitas redimitur, ut dixit vers. 6.

Secundò, simplicius et plenius, justitiam generatim accipias pro complexione virtutum; q. d.: Satius est habere parvos fructus et opes cum virtute et sanctitate, quam multos cum iniquitate; quod dupliciter exponas. Primò, q. d.: Satius est parvas opes ex labore justo colligere, quam multas ex injusto, v. g., per usuras, fraudes et illicitos contractus. Unde Vatablus vertit: *Pasillum quod cum justitiâ possidet, præstat proventibus immensis iniquè partis.* Secundò, q. d.: Satius est modicum cum justâ viâ, quam multum cum injustâ, iniquâ. Causa est prima, quòd justitiâ et sanctitas magis sit bonum quam opes mundi; sanctitas enim est bonum crelæ et divinum, adeoque ipsa est summa participatio Dei et divinitatis. Secunda, quòd qui modicum possidet cum justitiâ, gaudet animi pace, tranquillitate, lætitiâ, quæ omnibus mundi bonis antecellit, juxta illud Eccl. 1, 6: *Melior est pugillus cum rapite, annis.* Ubi S. Hieronymus: *Elegerunt, aut, justitiâ relictâ, iniquitatis laborem.* Ex adverso qui multa possidet injustè et iniquè, perpetuis agit conscientie remorsibus et angoribus, item forensibus litibus et molestiis, quæ omnem opum voluptatem exhauriunt et absorbent. Tertiâ, quòd Deus efficaciter ut justus ex modico commodius, felicitus et sæpe lætior vivat quam iniquus ex multo; juxta illud exp. preced. v. 15: *Melior est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et instabiles.* Vide ibi dicta. Et illud Psal. 36, 16: *Melior est modicum justo super divitias peccatorum multas, quò alludit hic Salomon. Melior ergo est parum cum justitiâ; melius, id est, felicitus, quietus, lætius, ditius, copiosius, uberius est. Hoc est quòd ait Christus, Matth. 6, 35: *Quærite primum regnum Dei, et justitiâ ejus; et hæc omnia vobis faciam addere.* Sicut notat Deum veluisse nimiam curam temporalium, ut certius eadem à Deo Deique providentiâ obtineamus; nimia enim sollicitudo nos iis facit indignos: spes verò in Dei providentiâ reposita efficit dignos.*

Jubeo, ait, ista non querati et non curari, non quidem ne accipias, sed ut abundantius accipias. Nam sollicitudine afflictus, et curam mensuris sæpe discipulus, hisce loquitur te facis indignum.)
Mystric Beda: *Beati, ait Dominus, pauperes, quia vestrum est regnum colorum.* Et iterum: *Vae vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram.* Potest et sic accipi: Quia melius sit in simplici conversatione Deo devotè servire, quam multis abundare virtutibus, verbi gratia, eleemosynis, orationibus, jejuniis, abstinentiâ, castitate, ac proximorum cura despiciere, et de sua quasi sublimitate gloriari. (Corn. à Lap.)

dicio. Pendet ex præcedente, ostendens unde potissimum prævenit quòd viæ hominum non placeant Deo, neque placeant inter sese alant, nempe quòd avaritiæ student, et pluri faciunt lucrum quam Deum. Sed præstat modico esse contentos, et servare justitiam, hoc est, præstat vivere cum eo quòd justè acquirimus. Aliter: *Melior est modicum cum justitiâ, hoc est, cum pijs operibus et eleemosynis, quam multitudo fructus sive, ut est in Hebræo, proventus absque iudicio, hoc est, iniquitate et rapiâ collectorum; non enim proderunt divitiæ in die iræ, nisi ex illis fiat justitiâ et opera misericordie, quibus iniquitas redimitur, ut modo lectum est.*

VERS. 9. — COR HOMINIS DISPOSIT VIAM; SED DOMINI EST DIRIGERE GRESSUS EJUS. Hebr.: *Cor hominis cogitavit viam suam, etc.* Voluntatem hominis liberam astruit, et gratie necessitatem ad bonum opus absolvendum ostendit. Non est sensus alienus à primo hujus capituli versiculo, vel ab eo quòd dicit Paulus Rom. 7: *Velle adiacet mihi, perficere autem bonum non invenio.*

VERS. 10. — DIVINATIO IN LABIIS REGIS, IN JUDICIO NON ERRABIT OS EJUS, VEL, NON PRAEVARIABILIS OS EJUS (1). Quòd à rege decretum est, tanquam divinitus vel fatum solet esse, hoc est, non minus æquum ut fiat, vel non minus certum, præsertim in iudicio veritatis, in quo non errabit os ejus; vel in iudicio, scilicet quando non prævaricatur os ejus. Regibus et iudicibus obtemperandum est, et eorum sententiis obediendum esse monet, et candidè interpretari quicquid decreverint, imò tanquam oraculum habendum: nam in iudiciis publicis, quæ non sine gravi consilio celebrant reges, non solet esse error vel prævaricatio. Quòd si de Christo rege intelligamus juxta allegoriam, verè divina oracula labiis suis protulit, et nunquam erravit os ejus in iudicio.

VERS. 11. — PONDUS ET STATERA JURICA DOMINI SUNT, ET OPERA EIUS OMNES LAPIDES SACULLI (2). Ali-

(1) Divinatio in labiis regis. Decretis parendum ut oraculis; quietiam vaticinari et arcana cordium scrutari reges videntur; sic illa Theocisti ad Davidem acutissime coniectantem: *Nec ad sinistram, nec ad dexteram est ex omnibus his quæ locutus est dominus meus rex. . . . tu autem, domine, mi rex, sapiens es, sicut habet spiritum angelus Dei, 2 Reg. 14, 40, 30.* Sic ipse Salomon inter duas feminas iudicans, arcana peccatoris elicit, 5 Reg. 5. *Non errabit os ejus, eò quòd sit sagax, et rerum experientia doctus, tum quòd cor ejus in manu Dei: infra 21, 1. Ne perdis tibi puteum occultas molitiones, ac republicam possidentur, aut temerè principis iudicata contemnant.*

(Bossuet.)
Divinatio vox est media, et differt à prophetiâ, ut apparet Isaiæ 5, 2. Sensus est, Deum regibus, pijs scilicet, insignem largiri *ἀγγέλιον, solertiam, ut in iudiciis miris modis verum reperiant. Exemplum vide 1 Reg. 5, 16 et sequentibus. Hesiodus in Theogonia de rege:*

Omnis in illum Ora simul vertit populus eum fante vero Ambiguum causæ scotat, et certarum magna Compescit, subito sapientia verba profatur. (Grotius.)

(2) Statera iudicii hie est statera justa. Lapidibus

ter: *Statera et alicuius iudicii Domino, opus illius omnes lapides (vel pondera) crumene.* Quemadmodum a regibus exigit Deus ut in iudicio non prevaricentur, nec errent verbis oris, imò ut tanquam oracula divina, quae sunt æquissima, sententias proferant; ita à privati hominibus singulis in sua arte quod æquum et iustum est exigit, maximè ab his qui ponderibus et mensuris utuntur, in quibus fraus et dolus facile committitur. Et proinde *statera et bilances*, in quibus majora et minora ponderantur, sunt iudicii Domini, hoc est, Domino reddenda est ratio de his. Qui legitime bis utitur, Dei iudicium et aequitatem facit; qui verò ad fraudem proximi ponderibus abutitur, Dei iudicium pervertit. Hebraei tamen referunt iudicium ad stateram; q. d.: *Bilances iudicii*, hoc est, iuste, sunt à Domino, qui praecipit aequa fieri pondera, et opus ejus, nempe statera (quod opus consistit in lapidibus sacculi) est etiam à Domino. Alter: *Pondus et statera iudicii Domini*, hoc est, Domino debemus esse acceptum quod inventum est ab hominibus ad iudicium et iustitiam excedendum inter homines, et opus ejus omnes lapides sacculi, quibus antiquitus uti solebant pro ponderibus.

VERS. 12. — **ADOMNIBUS REGI QUI AGUNT IMPIE, QUOSIAM IUSTITIA FIRMISSIMUS SOLIUM.** Non solum in Deum peccant qui quacumque fraude utuntur, sed in rempublicam. Idcirco regibus, quorum os non erret in iudicio, sunt abominatio qui vel ponderibus abutuntur, vel quancumque iniquitatem exercent. Nam quantum in illis est, quietem republice perturbant et subvertunt iustitiam, ob quam servandam reges et principes sunt instituti et ordinati à Deo. Iustitia subdola, majestas et tribunal regis non poterit permanere. Solium etiam supremi regis, solum, inquam, et imperium quod in sanctos, qui libenter illi obtemperant, iustitia firmatur, eiectione iniquo principe hujus mundi, qui regnat in filiis dissidentibus; et proinde nihil magis exerceat rex regum quam impietatem sive infidelitatem, quae potissimum impedit quominus solidetur in nobis regnum illud quod petimus in oratione Domini: *Adveniat regnum tuum.*

VERS. 13-16. — **VOLENTAS REGUM LABIA JUSTA, QUI RECTA LOQUITUR DIRIGITUR.** (Hebr.: *Benevolentia regum labia iustitiae, et loquentes rectè diligit.*) INDIGNATIO REGIS NUNTII MORIS (1), ET VIR SAPIENS PLACABIT EUM. Hebr.: *Placabit eam. In hilaritate vultus regis vita, et clementia ejus quasi inber serotinus.* Alter: *In luce faciei regis vita, et benevolentia ejus tanquam nubes pluviae serotinae.* Posside sapientiam, quia auro melior est; et acquirere prudentiam, quia pretiosior est argento.

Hebraei et vicina gentes utebantur pro ponderibus, et eos remanebant in sacculis, Deut. 25, 15. Theodotion hic, *non est credendum auctoritati, omnia pondera sacculi.* Sensus est, iustitiae cognitionem hominibus à Deo, ut exitum munus, datam, ut et Hesiodus dixit:

Iustitia humano generi data. (Grotius.)

(1) Cujus irae nihil obstat, ejus graviore sententia ipsi qui parent assentiantur, quem nemo interrogaturus est, imò si vehementius excaudat, ne de precatoribus quidem. Seneca hinc sunt libro de Clementia primo, cap. 5.

(Grotius.)

Hebr.: *Quam aurum pretiosum et electum argentum.*

Principibus placuisse viris non infima laus est, eleganter scripsit Naso; et Salomon in his versuiculis quanti debeamus estimare voluntatem et regis benevolentiam ostendit, ad quam obtinendam inprimis debemus cavere omnem improbitatem et iniquitatem, ut dictum est. Secundum locum obtinent *labia iustitia, et loqui quod æquum et rectum est.* Qui veri reges sunt, magnà benevolentia amplectuntur eos quorum labia sunt *labia iusta*; quod ad iudices et eos qui rempublicam tractant maximè spectat, quorum aequitate solum regis firmatur. Qui recta loquitur dirigetur, Hebr., loquentem recta emittit, supple *ut quisque ex regibus; vel loquens recta diligitur*, scilicet à rege, ut neutraliter accipiatur verbum *דיליג*. Apud regem Dominum ex verbis tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis, in cuius manu est mors et vita; et proinde modis omnibus studendum est illius regis benevolentiam assequi, cujus indignatio est tanquam angelus mortis, sive exterminator, qui primogeniti Ægyptiorum interfecit subito; q. d.: Furori regis nemo potest resistere, neque nuntius ejus, non minus quam angelus missus à Deo, et proinde virtutibus predictis placanda est et sedanda ira principis. Scriptura servat metaphoram, dicens, et placanda principis ira, quam contulit ira Dei per angelum exterminatorem destinate inter homines. *דיליג, in hilaritate, in lumine verti potest, vel in lucem.* Favorem regis luci et pluviae serotinae merito contulit. Nam luce, quam in principio creavit Deus, nihil est humani oculis charius, nec opportunè pluvia (quam Hebraei *בבוק* vocant) agricolis quicquam utilis; sine quibus vel non vivimus, vel non jucundè vivimus. His rebus lætissimis similis est serena facies regis. *Vel vita est*, quòd tales possint vivere quos blandè intuetur princeps, vel quòd res sit optanda aequè ut vita, nam ex benevolentia regis, quae fecunda est veluti pluviae serotinae, multa beneficia accipiunt homines. Ego verò dico à rege Christo, qui lux est mundi, et ros vel pluvia, juxta illud: *Rorate, caeli, desuper, et nubes pluviam iustitiam.* Et bene pluviae serotinae confertur Christus, hoc est, pluviae quae serius descendit, videlicet in vere, quo veniente regiones albae erant ad messem, Joan. 4. Ex his magnis rebus quas accipimus dùm regis benevolentiam assequimur, inferit Salomon sapientiam multo melius quam aurum pretiosius; et possidere intelligentiam res est potius elegantia quam possidere argentum quantumvis electum; quod superior dictum est, c. 5: *Pretiosior est cunctis opibus; et omnia quae desiderantur non valent huic comparari;* ut per quam in hoc mundo vivimus, placando iram regis, et in futuro, caelesti lumine illustrati.

VERS. 17. — **SEMITA JUSTORUM DECLINAT MALA, CUSTOS ANIMAE SUAE SERVAT VITAM SUAM.** Hebr.: *Semita rectorum declinare à malo, custodit animam suam qui servat viam suam.* *דיליג* non simpliciter vim significat, sed viam altam et stratum *ut quasi congescat ex agger.* Talis est via rectorum, per quam declinant à malo, trita et complanata via per consuetudinem mo-

rum; q. d.: *Rectis, qui apud se recta et aequa in animo proponunt, qui preparant animum ad bene beatè vivendum, facile est illis, inquam, declinare à malo,* quod est principium iustitiae; *declina à malo*, Psal. 57. Porro, qui servat hanc vitam, custodiet animam suam ab indignatione regis et ab angelo mortis: nam principes non sunt timori boni operis, sed mali, Rom. 15.

VERS. 18, 19. — **CONTRITIONEM PRAECEDIT SUPERBIA, ET ANTE SEINAM EXALTABITUR SPIRITUS.** MELIUS EST HUMILIARI CEM MITIBUS QUAM DIVIDERE SPOLIA CUM SUPERBIS. Hebr.: *Humiliari spiritu cum humilibus.* *דיליג* contritio, vel fractura, pro ruina et perditione accipitur, ut hoc in loco insinat Sapiens, pro contritione ruinae substituit in secundà parte, cum sensus sit idem diversis verbis. Ostendit superbiam ut in primo homine, ita in omnibus esse causam ruinae et perditionis, et Deum non punire quemquam ante peccatum, neque peccare aliquem nisi ex superbia quadam, quòd coram Deo humiliari solit. Nunquam enim contempnim et mortalem transgredimur Dei praecepta nisi plures facientes nostram vel voluntatem vel voluptatem quam imperium Dei. Et proinde *sonita illa sublimis et munita rectorum, quam servantem custodiunt animas suas, et via humilitatis, quam Christus inprimis suis commendavit, hinc concludim suam exorsus, dicendo: Beati pauperes spiritu,* Matth. 5, cuius etiam seipsum proposuit exemplum: *Discite à me quia mitis sum et humilis corde,* Matth. 11. Sed cum hi qui seipso nihil aestimant et seipso contemnunt, ab aliis ferè contemnuntur quoque et opprimuntur, ac sua nonnunquam perdit, consolatur nos Sapiens, addendo: *Melius est humiliari cum mitibus;* q. d.: Superbi homines humilibus nonnunquam inferunt injuriam, bona diripiunt, spolia dividunt; tamen virtus animi est melior quam bona externa quamlibet bene comparata. Si cum humilibus et mansuetis ambulaveris, si fueris etiam ipse humilis, caelestem quandam vitam in terris ages, in pace et tranquillitate animae. Inter superbos verò semper sunt jurgia. Noli igitur vulgi iudicio, sed sapientiam res aestimare, virtutum vitio, animae quietem externis bonis praepone.

VERS. 20. — **ERUDITUS VERBO, REPERIET BONA, ET QUI SPERAT IN DOMINO, BEATUS EST.** Hebr.: *intelligens rem (vel verbum) inveniet bonum.* Rem sive verbum de quo modò dictum est in superiori versiculo intelligimus; q. d.: Cum haec res longè absit ab opinione vulgi, qui externa bona magis querunt quam animae, tamen qui rem, ut decet, intelligit et aestimat, inveniet bonum, ut scriptum est: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram,* Matth. 5. Ad prudentiam igitur hominis spectat, res juxta suam naturam aestimare; putare, ut diximus, melius esse humiliari cum mansuetis vivendo, quam cum superbis dividere spolia. Quod ad reliquum spectat, tota fiducia collocanda est in Domino, qui nos tebitur, ne conculcemur à superbis hominibus; nam ille tandem beatus est qui et rectè de rebus iudicat, et cum fiducia in Domino quod rectum iudicat aggreditur et prosequitur. Sunt qui in genero di-

ctum intelligunt de quocumque negotio, ut sit sensus: Prudens qui praevidere poterit in re quilibet quid eventurum sit, bonum inveniet, prudenter agit multa. Sed beatus qui sperat in Domino; q. d.: Praestat in Domino collocare fiduciam quam in propria prudentia; vel: *Beatus est qui praeter hoc quòd multa cum prudèntia res singulas administrat, nihilominus omnem fiduciam in Domino collocat.*

VERS. 21. — **QUI SAPIENS EST CORDE, APPELLABITUR PRUDENS; ET QUI DULCIS ELOQUIO, MAIORA REPERIET.** Hebr.: *Sapientis cor vocabitur prudens, et dulcedo labiorum augebit doctrinam.* Alter: *Sapientis corde vocabitur intelligens, sed tam si dulcedini laborum addat doctrinam; ut unicam clausulam contineat versuiculis, quò docetur inter homines habendum pro sapiente qui eloquentia praeditus augeat scientiam docendo.* Sunt ex Hebraeis qui sapientiam volunt esse in lege divina, prudentiam verò in scientiis humanis inventis; q. d.: *Nemo potest esse sapiens et Scripturas satis intelligere qui sit secularium litterarum ignarus, ut scribit Hieronymus alicubi, nempe in Epistola ad Demotriadem virginem.* Potest sapiens intelligi in cognitione, prudens in actione; quarum altera alicuius eget ope; et ob id quicumque verè sapiens est, non in verbis aut sermone vel opinione hominum, sed in corde suo sapientiam Dei reconditam habet; hic etiam verò dici potest prudens, hoc est, studiosè vivet. Nemo suam jactet sapientiam verbis, factis et operibus externis sapientiam ostendat, si corde lateat, ut inquit Jacobus c. 5: *Quis sapiens et disciplinatus inter vos? Ostendat ex bonà conversatione operationem suam in mansuetudine sapientiae.* Sed quamvis praecipua sapientia sit illa quae in corde latens per prudentiam foris ostenditur, est tamen et in sermone et in labiis egregia sapientiae significatio. Nam suavitas sermonis et venustas vehementer commendat sapientiam et auget; dùm alios per eruditam linguam docet, ipse suam augeat sapientiam, ne quis contemnat domum linguarum usque adeò necessarium ad sapientiam seminandum.

VERS. 22. — **FONS VITAE, ERUDITIO POSSIDENTIS; DOCTRINA STULTORUM, FATUITAS.** Hebr.: *Fons vitae, intellectus possessoris illius; et disciplina stultorum, stultitia.* *דיליג* intellectus est quasi scaturigo unde vita defluit, cum cor sit principium vitae, cerebrum principium sentiendi, juxta philosophos. Quod cum fonti perenni comparet Sapiens, inconstantiam hujus vitae significat, quae perpetuò fluit et nunquam in eodem statu permanet, tendens semper ad interitum. Similis ratio est vitae spiritualis (quae à sapiente intellectu procedit), quod ad securitatum spectat, non autem quod ad defectum atinet. Intellectus, inquit, illius qui possidet eum, significans non omnium esse hujusmodi intellectum; vel, ab intellectu illius qui est dominus ejus (juxta proprietatem sermonis Hebraici) fluit aqua viva saliens in vitam aeternam; ut jam qui labet intellectum ornatum sapientia perennis vitae, haud ita multum curare debeat ea quae sunt hujus vitae vana et momentanea. *Doctrina stultorum, stultitia; vel disciplina stultorum stultitia.* Si qui curiosus velit sine verè sapientia per-

propria doctrinam suam vitam gubernare, nihil aliud quam stultitiam suam commoustrant. Nam nulla est doctrina, vel (ut est in Hebræo) *castigatio morum*, nisi illa quæ à sapientia procedit.

VERS. 25. 24. — COR SAPIENTIS ERUDIET OS EIUS, ET LABIIS ILLIUS ADDET GRATIAM. (Hebr. : *Cor sapiens intelligit (vel faciet intelligere) os suum, et labiis suis addet doctrinam.*) FAVUS MELLIS VERBA COMPOSITA, DULCEDO ANIMÆ, ET SANTITAS OSSUM. Hebr. : *Verba dulcia (vel amœna) dulcedo animæ, et sanitas corporis.* Prosequitur laudes cordis eruditæ et sapientis intellectus, qui et eloquentiam suppeditat et doctrinam multiplicat; q. d. : Si quis in animo est solide doctus, et Scripturarum intelligentiam tenet rectam, *faciet os suum intelligere*, hoc est, eruditum sermonem et verba pia profertur juxta reconditam in animo sapientiam, et in dies majorem docendo scientiam acquirat, vel potius in animis audientium doctrinam majorem quotidie ingeret, quanto majore desiderio docentem audiunt populi. Audiunt autem habentissimè elegantem orationem ex pio et sapiente pectore manantem; quod similitudine *favi mellis* ostendit. *Verba dulcia* sive amœna comparat *favo mellis*, quod ut *animæ*, hoc est, ventriculo, *suave* est, ita *corpori* est *salubre*; sic verba pii concionatoris et cordati magno cum desiderio audiunt, et *sanitatem* conferunt *vel corpori* vel *ossibus*, hoc est, robustissimis quibusque et maximis animæ virtutibus.

VERS. 25. — EST VIA QUÆ VIDETUR RECTA HOMINI, ET NOVISSIMA EIUS DECUNT AD MORTEM. Hic versiculus superius, cap. 14 legitur, sed hoc in loco in alium finem repetitur, nempe ut hortetur suum filium quò velit libenter ascoltare his qui benè docent, qui ex sapiente intellectu sapientem sermonem profertur, et ne imitatur proprio judicio, relictâ rectâ et publicâ viâ. Quod heretici solent, sequentes doctrinam *quam recta videtur illis*, sed *tandem ad mortem* multarum animarum *deducit* eorum doctrina. Juveni sua voluptas nonnunquam *via recta* et *expedita videtur*, avaro cumulandi divitiis sitis, et aliis eodem modo sua cuique stultitia, quibus sermo sapientie non dulcescit, dum suam sequuntur opinionem; et per illud quod rectum et expeditum illis videtur *rectâ ad mortem* frequenter tendunt temporalem, semper verò ad mortem animæ.

VERS. 26. — ANIMA LABORANTIS LABORAT SIBI, QUIA COMPULSIT EDM OS SUUM. Hebr. : *Incurrit se ad eum os suum.* Diversa significatio hujus verbi, *לָבַד*, *laborare* videlicet et *iniquè agere*, duplicem sensum proverbii nobis porrigit. Juxta priorem significationem necessitatem corporalis laboris hominibus imponit Sapiens, ut scriptum est Gen. 3 : *In sudore vultus tui comedes panem tuum.* Porro *anima pro homine accipitur*, cuius os et ventriculus *implet sese* quodammodo, petens cibum necessarium ad vitam sustentandam, quæ in animâ consistit. Sensus proverbii non est alienus ab illo loco Pauli, 2 Thess. 3 : *Si quis non vult cooperari, non manducet.* Sic Salomon monet honestis incumbendum esse laboribus, maximè cum unusquisque manducandi necessitatem habet. Et sensus re-

fertur ad præcedentem versiculum, q. d. : *Ista via, pro victu necessario laborare, recta est, et ducit ad vitam, neque dubitandum est de illi; nam est à Deo comprobata.* Si reliquam significationem hujus verbi, *לָבַד*, id est, *iniquè egit*, sequamur, erit sensus : *Unusquisque onus suum portabit*, Gal. 6, hoc est, *sibi ipsi agit iniquè quicumque malè agit, vel quicumque malè agendo laborat, ut utrumque significationem comprehendamus; dum incurrat se sibi os suum, hoc est, dum obsequio oris sui et laborum abutitur ad agendum iniquè, ut ad superiora referatur.* In quibus quanta bona et quanta mala proveniant ex lingua persectus est Salomon, et sic exponit doctissimus Aben Ezra, interpretatus *לָבַד non incurvat, sed in causâ fui illi os ejus ut iniquè ageret, quia non didicit verba decora.* Prior expositio est melior, quam Chaldaeus quoque sequitur interpretes.

VERS. 27. — VIR INSPICIENS FODIT MALUM, ET IN LABIIS EIUS IGNIS EXARDESCIT; VEL VIR IMPIUS. *Belial* vox frequens in Scripturis, et relinquatur nonnunquam non versa; frequenter etiam *impietas* vertitur. Hieronymus alicubi etymologiam reddens, nempe Ephes. 4, à *בלל sine vel non* et *לָבַד* *jugum* vocem deducit; q. d. : *Vir sine jugo.* Alioquin à *בלל* et *לָבַד* deducunt Hebræi q. d. : *Vir qui non ascendit, id est, sine honore.* *Vir impius vel impietatis* vertitur ab Hebræis, et à Chaldeo *vir iniquitatis*, qui non solum obiter quasi ex ignorantia vel infirmitate facit malum, sed magno studio et industria *fodit malum*, hoc est, nullam laborem recusat quò malum et damnum hominibus inferat. *Fodere* vel ad corporis fatigationem, vel potius ad cogitationes mentis crebras et non intermissas, potest referri; ex quibus tandem sermones tali studio dignos profert, sicut ex corde sapientis os prudens efficitur ad proferenda verba decora, ut superius lectum est. Et in *labiis ejus ignis exardescit, et inflammat rotam navitatis nostræ*, Jac. 3, hoc est, odium et iram inter homines accendit lingua. *Ignis* est, *universitatis iniquitatis*, quasi ignis ardens sed non illuminans. VIRUM BELIAL, *sine jugo, vel sine honore, qui fodit malum, virum apostatam et hæreticum* intelligimus, qui in agro Scripturarum plurimum laborat ut *labiis suis ignem discordiarum succendat, sive ignem libidinis*, ut ferè impudici semper fuerunt hæretici et defensores intemperantiae.

VERS. 28. — HOMO PERVERSUS SUSCITAT LITES, ET VERBOSUS SEPARAT PRINCIPES. Hebr. : *Vir perversitatum mittet lites, et susurro deridet principes.* Videtur hoc versiculo superiore exponere. Nam *vir Belial* est *vir perversus* sive *perversitatum*, ut est in Hebræo, qui recitandis fidei et morum probitati contrarius est et adversarius; vel qui sua verba et promissa non servat, *vir est perversus.* Denique, qui pervertit aliorum verba, vel sensum sermonis subvertit, *lites* et iniquitatis mittet inter amicum et amicum, *in illius labiis est ignis ardens; verbosus* (vel *susurro*) *separabit principem unum ab alio.* *Susurro* est *vir perversus*, qui non solum lites suscitât inter privatos, sed etiam principes ad bella concitat. Qui perversè interpretantur Scripturas, et qui susurrando instillant perversa dogmata, susci-

tant discordias, bellorum et inimicitiarum inter principes sunt auctores. Vox Hebræa *פְּרַעַץ principem* significat et *maritum*; separât enim nonnunquam et *conjugem vir perversus*, hoc est, charissimos quoque sejanct amicos; ut quanta mala ex malâ lingua oriantur intelligamus, præsertim ex eâ quæ malis moribus conjuncta est.

VERS. 29. — VIR INIQUUS LACTAT AMICUM SUUM, ET DUCIT EUM PER VIAM NON BONAM. Hebr. : *Vir iniquus imponet amico suo.* Persuadendo videlicet ut sequatur iniquitatem. *Similis suo simili gaudet*; q. d. : Noli cum viro qui iniquè agit amicitiam jungere, ne te pertrahat ad malum, juxta illud : *Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas*, supra, c. 1. In utroque loco *lactare* posuit interpres pro *persuadere*, vel potius *persuadendo seducere*, dum verbis facta non respondent, sed promittendo pulchra, quibus imperiti faciliè capiuntur, ad maximos perducant errores; id quod non verbis solum, sed corporis gestibus et oculorum nutu solent fieri, ut sequitur.

VERS. 30. — QUI ATTENTIS OCVLIS COGITAT PRAYA, MORDENS LABIA SUA PERFICIET MALA. Hebr. : *Qui claudit oculos ad cogitandum perversitates, qui annuit labiis suis perficiet malum.* Quamvis secundum faciem et exteriorem corporis habitum judicare nec possumus nec debemus, tamen indicia quædam interioris hominis licet exterius cernere; et quod in rebus gravissimis agendis et tractandis animo fieri solet, nempe *claudere oculos, labia comprimere*, aut (ut est in Hebræo) *שָׁמַר לִפְתָּי innans labiis suis*, in his qui vehementer sunt mali, videre est. Tantum est quorundam malefaciendi desiderium ut manibus pedibusque et omnibus omnino corporis sensibus eò tendere videantur. Id quod ut in multis malorum generibus locum habet, in nullo tamen efficacius quam in perversis doctoribus, qui tamdiu persuadendo decipere moluntur, donec malum quod ad subversionem cogitaverant tandem perficiant. Simplex sensus proverbii docet, nihil agendum per fucum aut fraudem, omnia sinceriter agenda cum amicis; et ferè qui fecati sunt et dolosi, signis produntur exterioribus.

VERS. 31. — CORONA DIGNITATIS SENECTUS, QUÆ IN VHS JUSTITIE REPERIETUR. Quod ferè solet fieri, non quod non potest aliter evenire, proponit Salomon, justam virtutis laudem prosequens, quæ in senectute solet esse major et constantior. Non semper numero annorum computatur senectus, ut alibi scriptum est, Sap. 4; sed quandoque *puer centum annorum moritur*, juxta Isaiam, c. 65. Et *causi sunt senex hominis*, Sap. 4.

CAPUT XVII.

1. Melior est buccella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio.
2. Servus sapiens dominabitur filii stultis; et inter fratres hereditatem dividet.
3. Sicut igne probatur argentum, et aurum camino, ita corda probat Dominus.
4. Malus obedit lingue iniquæ, et fallax obtinuerat labiis mendacibus.

Canities igitur homini est veluti *corona gloria*, quia in *viâ justitiæ invenitur*; hoc est, non solent mali et peccatores ad extremam pervenire senectutem, sed ferè ante diem suum moriuntur. Aliter : *In viâ justitiæ invenitur canities*, quod qualemcumque vitam agant juvenes aut adultæ ætatis homines, tamen jam cani solent justitiâ vacare operibus, et ponere si quid iniquè gesserint.

VERS. 32. 33. — MELIOR EST PATIENS VIRO FORTI, ET QUI DOMINATUR ANIMO SUO EXPUGNATORE URBIUM. SORTES MITTUNTUR IN SINUM, SED A DOMINO TEMPERANTUR, VEL À DOMINO JUDICIAM (1). Ex omnibus virtutibus corporis fortitudo maximam habet laudem inter homines; nulli enim magis celebrantur quam in bello præclari duces, qui hostes vincunt, urbes et provincias subjungunt; et tamen judicio Sapientis præstantior est qui unicam ex animæ suæ concupiscentiis, nempe iram, vincit, et impetum spiritus sui ratione moderatur, quam qui urbes aut provincias superat. Quâ laude canities prudens non carebit, etiam si corporis viribus sit destituta, cum difficilissimè sit proprium animum suum (ut est in Hebræo) *spiritum vincere*, quæ armata aciem rumpere. Civitates subjungit plurimas, totam propemodum Asiam vicit et Africanam Alexandri cognoimento Magus, et tamen iræ et furoris bellum in se suffocare non potuit, sed iracundiæ victus charissimos amicos Parmenionem, Philotam, Clitum et Callisthenem trucidavit; ut alios taceam urbium donitores, qui suos demare non potuerunt affectum. *Qui dominatur animo suo*, etiam nullas crevit urbes, tamen melior est quam *is qui subversis civitatibus ab effrenatâ domat* perturbatione; et tamen utrumque donum Dei est, et hostes superare, et seipsum vincere; imò nihil in humanis rebus geritur sine nutu et dispensatione divinâ; ne *sortes* quidem aliter cadunt quam pro moderatione divinâ. Quamvis videatur nulla ratio reddenda hujus rei, sed cæcæ fortunæ huic bonam, huic malam mittere sortem, tamen sors non cadit nisi Dei judicio; et nos putabimus humanis duntaxat viribus regna de gente in gentem transferri citra nutum aut arbitrium aeterni numinis?

(1) Quæ nobis ex eventu et à casu accidere videntur, horum rationem Deus tenet. Unde frivolum est dicere quòd sors projecta moderetur per influentiam aliquam celestem, cum nihil fiat in rerum natura sine certâ ordinatione divinâ. (Monstrosus.)
Nempe sortes quas lex præcipit, ut in hereditatum divisione; aut prophetæ, ut Samuel in electione regis; idem in electione Apostolorum, Act. 1, 24, 25, 26. (Grotius.)

CHAPITRE XVII.

1. Un peu de pain sec avec la joie, vaut mieux qu'une maison pleine de victimes avec des querelles.
2. Le serviteur sage dominera les enfants qui sont insensés; et il partagera l'héritage entre les frères.
3. Comme l'argent s'éprouve par le feu, et l'or dans le creuset; ainsi le Seigneur éprouve les cœurs.
4. Le méchant obéit à la langue injuste; et le trompeur écoute les lèvres menteuses.